

РОЛЬ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ В СИСТЕМІ КОНТРОЛІНГ У НАФТОГАЗОВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Фадєєва І.Г.*, Гринюк О. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу 76019, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, e-mail: fin@nng.edu.ua

Анотація. У статті наведено трактування дефініції «управлінський облік» зарубіжними та вітчизняними вченими, здійснено їх групування за трьома спрямуваннями. На основі проведеного критичного аналізу трактувань в межах системного підходу запропоновано власне визначення даної категорії. Розгляд управлінського обліку як частини інформаційної бази, що забезпечує функціонування системи управління нафтогазовидобувними підприємствами, обумовив дослідження зовнішнього та внутрішнього інформаційного середовища таких підприємств та місця управлінського обліку серед інших систем фінансової інформації. На основі проведеного аналізу запропоновано структуру системи управлінського обліку нафтогазовидобувних підприємств.

Ключові слова: управлінський облік, система управління, нафтогазовидобувні підприємства, інформаційне середовище, інформаційне забезпечення.

Аннотация. В статье приведены трактовки дефиниции "управленческий учет" зарубежными и отечественными учеными, осуществлено их группирование за тремя направлениями. На основе проведенного критического анализа трактовок в пределах системного подхода предложено собственное определение данной категории. Рассмотрение управленческого учета как части информационной базы, которая обеспечивает функционирование системы управления нефтегазодобывающих предприятий, обусловило исследование внешней и внутренней информационной среды таких предприятий и места управленческого учета среди других систем финансовой информации. На основе проведенного анализа предложена структура системы управленческого учета нефтегазодобывающих предприятий.

Ключевые слова: управленческий учет, система управления, нефтегазодобывающие предприятия, информационная среда, информационное обеспечение.

Annotation. Interpretation of definition of «management accounting» by foreign and our scientists is given in the article, grouping of definitions is implemented in three directions. On the basis of a critical analysis of the conducted walkthrough of interpretations within the system approach to the definition of «management accounting» own formulation of this category has been proposed. The consideration of management accounting as a part of the information base, which provides functioning of management system of oil and gas companies stipulated research of external and internal informative environment of such enterprises and place of management accounting among other systems of financial information. On the basis of the conducted analysis the structure of the system of management accounting of oil and gas companies is worked out.

Key words: management accounting, management system, oil and gas company, information environment, information support.

Вступ. Функціонування будь-якої системи управління вимагає правильної організації інформаційного забезпечення, тобто наявності сукупності оброблених зведень про стан об'єктів фінансово-господарської діяльності, що задовольняють вимоги керуючого блоку [1, с. 193].

Вимоги до організації та інформаційного забезпечення управлінського процесу зростають у міру ускладнення економічних реалій. Для забезпечення сучасної системи управління необхідна ефективна інформаційна система, яка б задовольнила потреби всіх рівнів управління підприємством в обґрунтованій, корисній, своєчасній інформації. Ухвалення управлінських рішень на основі своєчасної та достовірної інформації здійснюється за допомогою інструментів менеджменту, обліку, планування, аналізу та контролю. Формування та надання такої інформації забезпечує система управлінського обліку.

Багатоваріантність трактувань дефініції «управлінський облік», що зустрічається в економічних наукових джерелах, є передумовою прояву неоднозначного розуміння його ролі в процесі управління функціонуванням підприємства та «звуженим» вибором об'єктів дослідження, за якими приймаються управлінські рішення. Така ситуація породжує необхідність вивчення даної дефініції шляхом систематизації напрацьованих вітчизняних та зарубіжних вчених, що стосуються даної проблеми.

Аналіз сучасних закордонних і вітчизняних досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий внесок у дослідженні проблеми систематизації поглядів на управлінський облік внесли ряд провідних зарубіжних науковців, а саме: Аврова І. А., Андерсон Х., Аткинсон Е., Багатий Д. В., Баталов Д. О., Вахрушева О. Б., Вахрушина М. А., Гроот Т., Ентоні Р., Колдуелл Дж., Лисенко Д. В., Лукка К., Нідлз Б., Риб'янцева М. С., Ріс Дж., Суйц В. П., Фостер Дж., Хорнгрен Ч. Т., Чая В. Т. та інші.

Детальна систематизація підходів щодо визначення та ідентифікації управлінського обліку розроблена у монографії Хоружий Л. І. «Проблеми теорії, методології, методики та організації управлінського обліку в сільському господарстві» [19].

В Україні дослідженню теоретичних та практичних питань стосовно концепції управлінського обліку, його взаємозв'язку із системою управління, місця й ролі в інформаційній системі підприємства присвячено роботи Бутинця Ф. Ф., Бородкіна О. С., Голова С. Ф., Грінько А. П., Гуцайлюка З. В., Єфименко В. І., Завгороднього В. П., Сопка В. В., Оспищева В. І., Ткаченко Н. Т., Петрової В. І., Пушкаря М. С., Чумаченка М. Г. та інших.

Висвітлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується стаття. У статті зроблено спробу систематизувати думки науковців щодо сутності категорії «управлінський облік», ідентифіковано місце управлінського обліку в системі управління ефективним функціонуванням нафтогазовидобувних підприємств.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд теоретичних, методологічних положень щодо функціонування управлінського обліку; визначення його місця як частини інформаційної бази, що забезпечує функціонування системи управління нафтогазовидобувних підприємств, серед інших систем фінансової інформації; ролі у системі управління такими підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів. Погляди науковців на управлінський облік змінювалися у процесі розвитку економічних систем під впливом глобалізаційних процесів та диференціюються залежно від безлічі факторів: історичних, географічних, методологічних та ін. Наприклад, згідно з [2, с. 13-14], у різних країнах існують наступні погляди на зміст поняття «управлінський облік»:

– у Німеччині термін не використовується, відповідний навчальний курс називають «Обчислення (облік) витрат і результатів»;

– у США, Англії та Канаді дана категорія включає не тільки планування, облік, контроль і аналіз витрат і виручки, а й фінансові та виробничі інвестиції;

– у Франції – маржинальний облік – пошук і обґрунтування управлінських рішень на перспективу із застосуванням показників маржинального прибутку;

– у Росії – управлінський облік (аналог європейського контролінгу) – система збору та інтерпретації інформації про витрати, затрати і собівартість продукції.

Багатий Д. В. [3, с. 12] у своєму дисертаційному дослідженні, провівши огляд 65 дефініцій «управлінський облік», сформував два напрямки у його трактуванні, що різняться за своєю широтою.

У дослідженні взаємозв'язку управлінського обліку та контролінгу Баталов Д. О. та Риб'янцева М. С. [4] тлумачення поняття «управлінський облік» умовно поділили за двома спрямуваннями: інформаційним та синонімічним.

На нашу думку, трактування поняття «управлінський облік» можна згрупувати за трьома спрямуваннями:

1) інформаційний – управлінський облік є частиною інформаційної бази, що забезпечує функціонування системи управління (в т. ч. контролінгу);

2) управлінський облік як частина системи управління;

3) синонімічний – система управлінського обліку тотожна контролінгу.

Проведення подібного поділу є важливим, оскільки думки авторів еволюціонують, проводиться неоднозначне трактування однієї і тієї ж дефініції з метою акцентування уваги на різних аспектах, що ускладнює однозначне віднесення до конкретної групи (рис. 1).

Для «точок зору» відповідно до виокремлених концептуальних підходів у таблиці 1 наведені трактування, що розкривають суть дефініції «управлінський облік».

На основі проведеного огляду дефініцій «управлінський облік» вважаємо за доцільне зазначити наступне:

1) трактування дефініції «управлінський облік», відповідно до першої концепції, звужує суть управлінського обліку до функції інформаційного забезпечення системи управління підприємством;

2) трактування дефініції «управлінський облік», відповідно до другого концептуального підходу, на нашу думку, є занадто розширеним, так як прирівнює управлінський облік до системи управління чи функції управління. В той час, як управлінський облік за своєю суттю є частиною обліково-аналітичної системи, яка формує інформацію для потреб системи управління;

3) поділяючи думку [3] стосовно застосування системного підходу до визначення дефініції «управлінський облік» як найбільш вдалого, пропонуємо своє визначення.

Управлінський облік – це динамічна, стохастична, відкрита, складна, регульована система зі зворотними зв'язками, елементами якої виступають зовнішня і внутрішня фінансова та нефінансова інформація різних рівнів агрегованості, що визначаються залежно від організаційної структури суб'єкта господарювання та, яка ідентифікує, вимірює, збирає, систематизує, аналізує, розподіляє, трансформує вхідну інформацію за допомогою облікових, аналітичних і контрольних процедур і системи планово-контрольних розрахунків в інформацію, орієнтовану на прийняття управлінських рішень різного рівня, часових горизонтів і спрямованості.

Варто зазначити, що місце управлінського обліку серед інших систем фінансової інформації в цьому контексті може суттєво змінюватися (автономна система у відношенні до фінансового обліку, частина бухгалтерського обліку; система, пов'язана з податковим обліком та ін.).

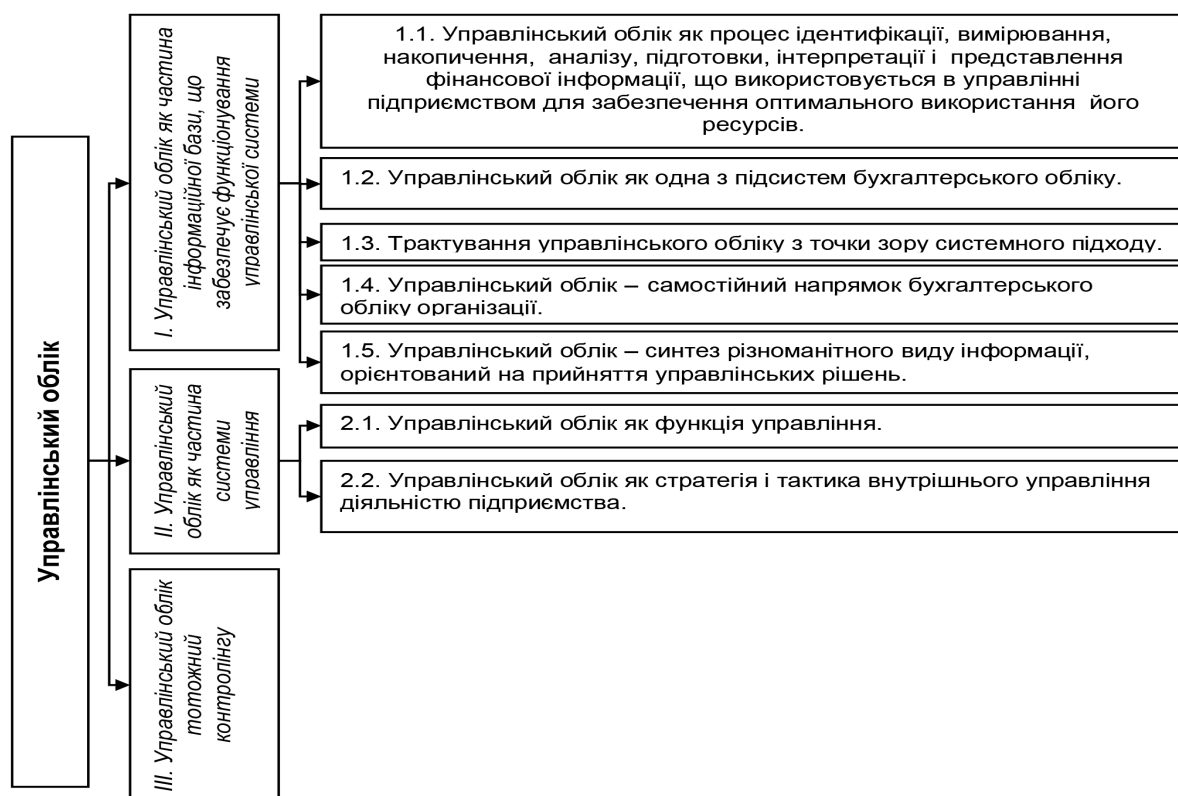

Рисунок 1 – Концептуальні підходи до розгляду дефініції «управлінський облік» (розроблено автором на основі [3, 4])

Таблиця 1 – Трактують дефініції «управлінський облік» зарубіжними та вітчизняними вченими

№ з/п		Автор	Трактують
1	2	3	4
I. Управлінський облік як частина інформаційної бази, що забезпечує функціонування управлінської системи			
1.1	1	Хорнгрен Ч. Т. і Фостер Дж. [5, с. 27]	Управлінський облік – це ідентифікація, вимірювання, збір, систематизація, аналіз, розподіл, інтерпретація і передавання інформації, необхідної для управління будь-якими об'єктами.
	2	Ентоні Р. і Піс Дж. [6, с. 7]	Управлінський облік є процесом у рамках організації, який забезпечує управлінський апарат інформацією, що використовується для планування, управління і контролю за діяльністю організації.
	3	Аткінсон Е. [7]	Управлінський облік – це процес неперервного удосконалення планування, проектування, вимірювання і функціонування систем фінансової та нефінансової інформації, який спрямовує дії менеджменту, мотивує поведінку, підтримує і створює культурні цінності, необхідні для досягнення стратегічних, тактичних і оперативних цілей організації.
	4	Голов С. Ф., Єфименко В. І. [8, с. 246]	Управлінський облік – це процес виявлення, вимірювання, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації та передачі інформації, що використовується управлінською ланкою для планування, оцінки і контролю всередині організації та для забезпечення відповідного підзвітного використання ресурсів.
	5	Гроот Т., Лукка К. [9, с. 15]	Управлінський облік – це бізнес-функція, яка полягає в отриманні інформації, що допомагає менеджерам в їх планово-контрольній діяльності. Заходи управлінського обліку – це збір інформації, її класифікація, обробка, підготовка звітності, аналіз та інтерпретація інформації.

1	2	3	4
1.2	6	Лисенко Д. В. [10, с. 52]	Управлінський облік – це підсистема бухгалтерського обліку, яка в рамках однієї організації забезпечує її менеджерів (апарат управління) інформацією, необхідною для прогнозування, планування, контролю, аналізу і, як підсумок, прийняття управлінських рішень для досягнення оптимальних результатів діяльності організації.
1.3	7	Хорнгрен Ч. Т., Фостер Дж. [11, с. 8]	Система, в якій відбуваються ідентифікація, вимір, збір, систематизація, аналіз, розподіл, інтерпретація і передача інформації, необхідної для управління будь-якими об'єктами.
	8	Вахрушева О. Б. [12, с. 10]	Управлінський облік розглядається як інтегральна система, яка гармонізує обліковий процес, управлінський аналіз, контроль, моніторинг та бюджетування і дозволяє сформулювати інформаційно-аналітичне забезпечення системи управління, необхідне для обґрунтування прийняття управлінських рішень різного рівня, тимчасових горизонтів і спрямованості.
	9	Багатий Д. В. [3, с. 12]	З точки зору системного підходу, управлінський облік являє собою динамічну, ймовірнісну, відкриту, складну, регульовану систему зі зворотними зв'язками, елементами якої виступають зовнішня і внутрішня інформація різних рівнів агрегованості, що визначаються залежно від організаційної і фінансової структури суб'єкта господарювання, яка трансформує вхідну інформацію за допомогою облікових, аналітичних і контрольних процедур і системи планово-контрольних розрахунків в інформацію, орієнтовану на прийняття управлінських рішень.
1.4	10	Вахрушина М. А. [13, с. 14]	Управлінський облік можна визначити як самостійний напрям бухгалтерського обліку організації, який забезпечує інформаційну підтримку системи управління підприємницькою діяльністю.
1.5	11	Нідлз Б., Андерсон Х., Колдуелл Дж. [14, с. 424]	Управлінський облік розширює фінансовий облік і застосовується, насамперед, при внутрішніх операціях фірми. Його мета – забезпечити інформацією менеджерів, відповідальних за досягнення конкретних виробничих цілей.
II. Управлінський облік як частина системи управління			
2.1	12	Аврова І. А. [2, с. 11]	Управлінський облік – одна з основних функцій управління поряд з такими функціями як планування, регулювання, організування і мотивування. Це означає, що вдосконалення управління, створення ринкового механізму нерозривно пов'язані з розвитком системи бухгалтерського обліку.
2.2	13	Чая В. Т., Чупахіна Н. І. [15]	Це стратегія і тактика внутрішнього управління діяльністю підприємства. Він самостійний, організовується за кількома варіантами, інтегрує дані планування (нормування, прогнозування) і фактичну інформацію.
III. Управлінський облік тотожний контролінгу (синонімічний підхід)			
3	14	Акчуріна О. В., Солодко Л. П., Казін О. В. [16]	Під системою управлінського обліку розуміють сукупність детально опрацьованих форм і методів комунікаційного зв'язку між підрозділами; забезпечення оперативності збору та обробки інформації; поточне планування діяльності структурних підрозділів; оперативний контроль за рівнем витрачання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, аналіз і прогнозування фінансової ситуації, що склалась.
	15	Суйц В. П. [4, с. 11]	Управлінський облік можна розглядати як самостійну систему управління підприємством, що включає в свою структуру всі характерні для неї підсистеми: прогнозування, планування, нормування, бюджетування, аналіз, облік і контроль.

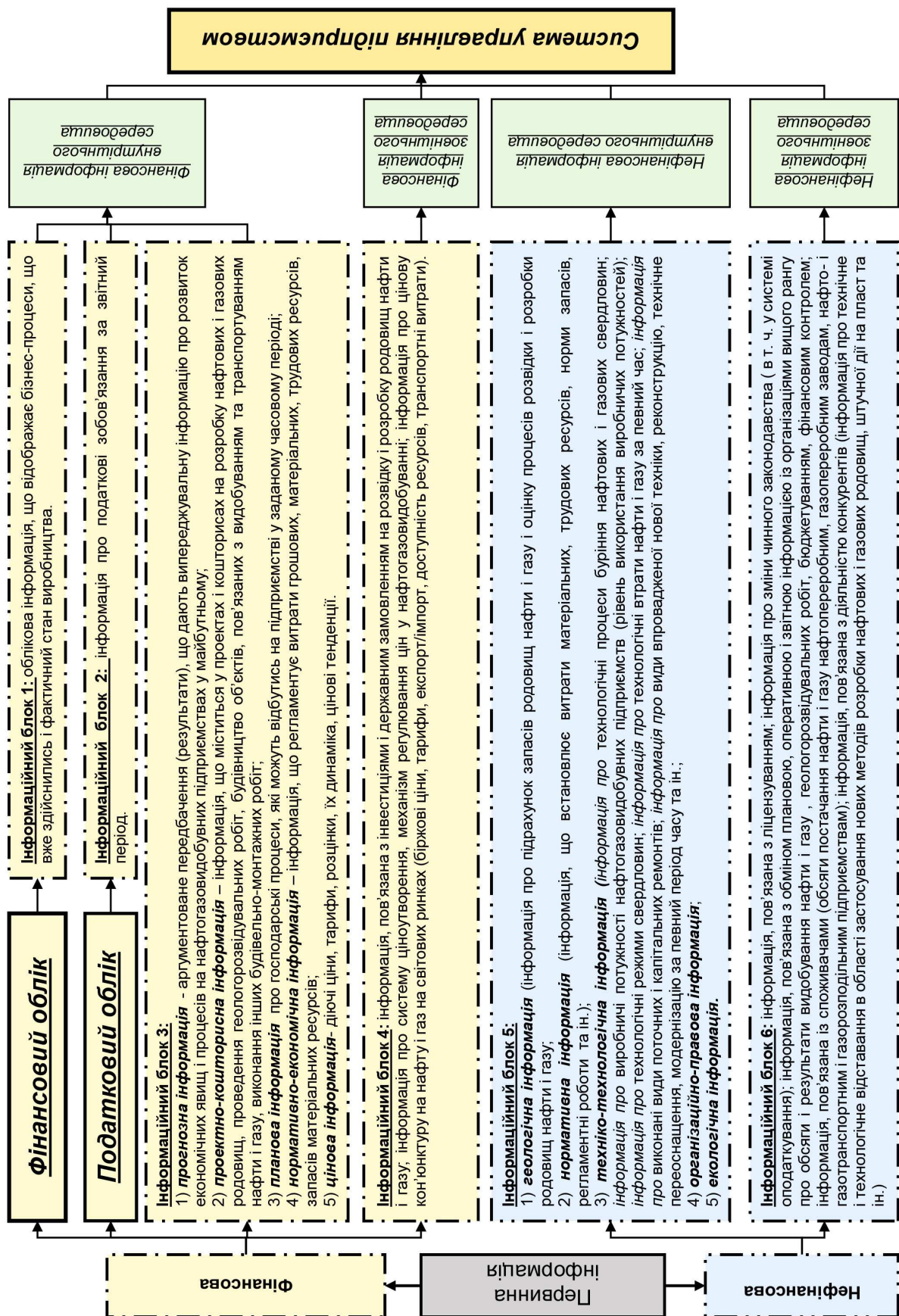

Рисунок 2 – Складові системи управлінського обліку нафтогазовидобувного підприємства (розроблено автором на основі [17,18])

Оскільки прийняття управлінських рішень ґрунтується як на основі фінансової, так і не фінансової інформації доцільно розглянути детальніше інформаційне середовище нафтогазовидобувних підприємств.

Під інформаційним середовищем підприємства розуміємо системно-організовану сукупність інформаційних ресурсів, які циркулюють у вигляді інформаційних потоків між елементами зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, а також між структурними підрозділами в межах внутрішнього середовища підприємства.

У [17] наводиться модель інформаційного середовища нафтогазовидобувного підприємства, що має в собі три складові: 1) зовнішнє макроінформаційне середовище (середовище непрямого впливу); 2) зовнішнє мікроінформаційне середовище (середовище прямого впливу); 3) внутрішнє середовище.

Внутрішнє інформаційне середовище об'єднує в собі такі сім груп інформації: 1) геологічну; 2) нормативну; 3) науково-технічну; 4) організаційно-правову; 5) техніко-технологічну; 6) економічну; 7) екологічну [17].

У [18, с. 19] зазначається, що в управлінні виробничими процесами нафтогазовидобувного підприємства використовується інформація двох видів:

- науково-технічна інформація;
- оперативна інформація.

До науково-технічної інформації, в свою чергу, належать: перелік технологій, що використовуються на свердловинах НГВУ, їх класифікація; загальні дані з технологій інтенсифікації видобутку нафти, газу і газового конденсату; дані про перелік використаних хімічних реагентів за технологією у відповідності до нормативного документу; методику визначення ефективності впровадження заходів з видобутку вуглеводнів із свердловини).

Оперативна інформація складається з трьох основних видів:

1) даних за фактом (період проведення обробки свердловини – дати початку та закінчення обробки, родовище, номер свердловини, фактичний опис технології проведення обробки свердловини, вид обробки, повна назва технології, нормативний документ, перелік та кількість використаних хімічних реагентів);

2) щодобових даних (контрольні заміри дебіту рідин, нафти і газу (конденсату) у свердловині, простої свердловини, причини простоїв тощо);

3) щомісячних даних (місячні показники роботи свердловини – дані видобутку рідини, нафти і газу (конденсату) згідно місячних експлуатаційних звітів, фонд свердловин, спосіб експлуатації, перелік необхідних хімічних реагентів).

З огляду на наведене, хочемо зазначити наступне: поділ інформації, яка використовується у системі управління виробничими процесами нафтогазовидобувних підприємств, на дві групи носить звужений характер, так як є лише одним із семи елементів внутрішнього інформаційного середовища.

Оскільки управління нафтогазовидобувним підприємством містить в собі не тільки управління виробничою діяльністю, а й постачальницько-заготівельною, фінансовою та ін., то входні дані (первинні відомості, що підлягають перетворенню в управлінську інформацію) повинні охоплювати усю сукупність бізнес-процесів підприємства.

Зовнішнє мікроінформаційне середовище – це середовище, яке формується під дією чинників, які здійснюють безпосередній вплив на діяльність нафтогазовидобувних підприємств. Середовище прямого впливу на підприємство утворюють основні контрагенти, з якими відбувається активний обмін інформацією: 1) держава; 2) організації вищого рангу (оскільки нафтогазовидобувні підприємства входять у вертикально-інтегровані нафтові компанії); 4) споживачі (нафтопереробні і газопереробні заводи, нафто-, газотранспортні і газорозподільні підприємства); 5) постачальники; 6) фінансово-кредитні установи; 7) інші юридичні та фізичні особи [17].

Зовнішнє макроінформаційне середовище – це середовище, яке формується під дією загально цивілізаційних, державних, територіальних факторів, які опосередковано впливають на нафтогазовидобувні підприємства і характеризуються високим рівнем варіативності, невизначеності та непередбачуваності. Зовнішнє макроінформаційне середовище складається з таких груп інформації: 1) про стан ресурсного забезпечення розвіданими запасами нафти і газу; 2) про цінову кон'юнктуру на світових ринках нафти і газу; 3) про стан економіки та ринків; 4) про інноваційні процеси; 5) про соціально-культурні процеси [17].

На основі розглянутого інформаційного середовища нафтогазовидобувних підприємств нами запропонована структура системи управлінського обліку нафтогазовидобувного підприємства (рис. 2). Схематично складові управлінського обліку поділені на шість інформаційних блоків, з них: чотири належать до джерел фінансової інформації, два – до джерел нефінансової інформації. Групування інформаційних блоків здійснюється також відповідно до належності до складової інформаційного середовища нафтогазовидобувного підприємства (внутрішньої, зовнішньої).

Фінансовий облік виступає центральним джерелом інформації для потреб управління в сучасному інформаційному просторі. В умовах постійного внесення змін до податкового законодавства не менш важливе значення посідають дані податкового обліку. У той же час для реалізації інформаційних потреб менеджерів необхідні дані з додаткових джерел, як внутрішніх, так і зовнішніх. Ефективне управління не обмежується тільки фінансово-економічними даними – воно потребує інформації про всі сфери діяльності підприємства. Необхідно враховувати

показники, що характеризують процес виробництва, його технічні і технологічні особливості, структурно-організаційні та кадрові відомості, інформацію щодо збуту і реалізації товарної продукції нафтогазовидобувного підприємства. Тільки, у тому разі, коли система моніторингу охоплює усі категорії бізнес-процесів підприємства, можна говорити про належний рівень внутрішнього інформаційного забезпечення бізнес-процесів управління та прийняття рішень.

Управлінський облік забезпечує надання інформації у режимі реального часу, що забезпечує своєчасну реакцію на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища і дає змогу керівництву приймати економічно обґрунтовані та ефективні рішення. Ефективно побудована система управлінського обліку на підприємстві дозволить перш за все зменшити невизначеність в економічній системі й підвищити її контрольованість та керованість, що буде сприяти досягненню поставлених стратегічних, тактичних і оперативних завдань.

Висновки. У результаті проведеного дослідження місяця управлінського обліку у системі управління нафтогазовидобувними підприємствами було сформоване власне трактування дефініції «управлінський облік», а також запропонована структура системи управлінського обліку нафтогазовидобувних підприємств, що дає змогу значно покращити забезпечення системи управління необхідною релевантною інформацією.

Література

1. Реслер М. В. Управлінський облік в інформаційному забезпеченні контролінгу / М. В. Реслер // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – 2013. – №1(61). – с. 193-202.
2. Аврова И. А. Управленческий учет / И. А. Аврова. – М.: Бератор-паблишинг, 2007. – 324 с.
3. Богатый Д. В. Развитие методики управленческого учета и контроля в коммерческих организациях: автореф. дис. ... к. экон. наук: 08. 00. 12 / Богатый Дмитрий Витальевич; Донской государственный аграрный университет. – Ростов-на-Дону, 2014. – 26 с.
4. Баталов Д. А. Управленческий учет и контроллинг: соотношение категорий [Електронний ресурс] / Д. А. Баталов, М. С. Рыбьянцева // Научный журнал КубГАУ. – 2011. – №69 (05). – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2011/05/pdf/27.pdf>. – Назва з екрану.
5. Хорнгрен Ч. Т. Управленческий учет / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар; пер. с англ. – 10-е изд. – СПб: Питер, 2008. – 1008 с.
6. Энтони Р. Учет: ситуации и примеры / Р. Энтони, Дж. Рис; пер. с англ. / под ред. и с предисл. А. М. Петракова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 560 с.
7. Управленческий учет / [Энтони Аткинсон, А. Банкер, Раджив Д. Каплан, Робертс Янг, С. Марк]. – 3-е издание.: пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 878 с.
8. Голов С. Ф. Фінансовий та управлінський облік / С. Ф. Голов, В. І. Єфименко. – К.: Автосервіс, 1996. – 543 с.
9. Практика управленческого учета: Опыт европейских компаний / [Т. Аренс, У. Аск, А. Баретта и др.]; Общ. ред.: Т. Грот и К. Лука; пер. с англ.: К. Юрашкевич и др. – Мн.: Новое знание, 2004. – 416 с.
10. Лысенко Д. В. Бухгалтерский управленческий учет: учебник / Д. В. Лысенко. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 478 с.
11. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер; пер. с англ. / под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
12. Вахрушева О. Б. Развитие методологии и практики управленческого учета в коммерческой организации : автореф. доктора эконом.наук : 08.00.12 / Вахрушева Ольга Борисовна. – Воронеж, 2012. – 44 с.
13. Вахрушина М. А. Бухгалтерский управленческий учет: учеб. для студентов вузов обучающихся по экономическим специальностям / А. М. Вахрушина. – 5-е изд., доп. и перераб. – М.: Омега-Л, 2006. – 576 с.
14. Нидлз, Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д.Колдуэлл; пер. с англ. / Под ред. Я.В. Соколова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 496 с.
15. Чая В. Т. Перспективы развития управленческого учета [Электронный ресурс] / В. Т. Чая, Н. И. Чупахина // Экономический анализ: теория и практика. – 2007. – № 22. Доступ из справ-правовой системы «Консультант Плюс».
16. Акчурина Е. В. Управленческий учет: Учеб-практ. пособие / Е. В. Акчурина, Л. П. Солодко, А. В. Казин. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 480 с.
17. Витвицька О. М. Інформаційне середовище нафтогазовидобувних підприємств [Електронний ресурс] / О. М. Витвицька // Науковий вісник ІФНТУНГ. – 2011. – № 4(30). – Режим доступу: <http://nv.nung.edu.ua/sites/nv.nung.edu.ua/files/journals/030/11vomsnp.pdf>.
18. Василик І. І. Класифікація управлінської інформації нафтогазовидобувних підприємств [Електронний ресурс] / І. І. Василик // Збірник матеріалів Першої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції "Українська наука: реалії та перспективи" 22-23 лютого 2011р. – с. 18-20. – Режим доступу: <http://www.konferenciaonline.org.ua/arhiv-konferency/22-02-2011>.
19. Хоружий Л.И. Проблемы теории, методологии, методики и организации управленческого учета в сельском хозяйстве / Л.И. Хоружий. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 496 с.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2014р.